

Romanó, una llengua muda

Ja fa segles que els gitanos es van establir al nostre país. Ara, els descendents d'aquells gitanos tenen el català com a llengua materna i veuen tan llunyà el romanó (caló) com els seus remots orígens a l'Índia.

"A casa sempre hem parlat català. El romanó aquí s'ha perdut. Qui digui que el parla, menteix". Així de rotund s'expressa Pere Pubill Calaf, Peret, quan se li pregunta per la llengua dels gitanos al nostre país. Peret, "el rei de la rumba", va néixer a Mataró fa 60 anys. Ara, com llavors, a la capital del Maresme els gitanos que hi viuen des de fa generacions tenen com a llengua materna el català.

El coneixement sobre els usos lingüístics del poble romaní és més ple de sobreentendis que de dades fiables. Els pocs estudis que existeixen es basen sobretot en entrevistes personals, i no hi ha censos dels gitanos catalans. Totes les dades són aproximades i l'opinió general coincideix amb la de Peret: al nostre país el caló —variant del romanó— ha desaparegut.

Família sànscrita. La versió més acceptada situa el romanó com a resultat de l'evolució de l'hindi, el rajastani, el panjabi o el gujarati fora de l'Índia. L'escriptor gitano Joaquín Albaicín, en el seu treball *El pueblo gitano*, explica que el 1777 es va descobrir que el romanó és una llengua indoària de la família sànscrita. Setanta anys després, aquesta teoria es va contrastar i confirmar, i avui, l'ONU la reconeix.

El doctor Vania de Gila Cochánovski, creu que els gitanos d'arreu d'Europa continuen parlant la mateixa llengua, i afirma que entre el parlar dels diferents països "les principals diferències són lèxiques, a causa de la interferència amb

les llengües en contacte, però la morfologia i la fonologia coincideix exactament". La falta de diferències fonamentals es tradueix, a la pràctica, que dos gitanos de zones molt diferents s'entenen superficialment, però no poden tenir converses profundes. De fet, els dialectes romaní (plural de romanó) es limiten a quatre grans grups: el caló, el sinti, el lovari i el kalderash, amb diversos graus de proximitat segons la zona hindú de procedència i les llengües amb les quals han entrat en contacte després.

Actualment, el romanó continua viu en els països eslaus i centreuropeus, sobretot entre els grups de gitanos nòmades. On sí que s'ha perdut és al nostre país, a Portugal, a la Gran Bretanya i a Espanya, perquè els gitanos s'han establert i han adoptat la llengua pròpia des de fa segles. Les paraules aïllades de romanó que encara s'utilitzen —que poc tenen a veure amb la llengua original—, és el que als Països Catalans, França, Espanya i Portugal s'anomena caló, que vol dir "negre". Una de les causes de l'abandó del romanó a casa nostra, segons Albaicín, és "la legislació dels monarques il·lustrats, que imposaven penes severes a qui l'utilitzessin".

Els gitanos 'tradicionals' veuen amb recel els 'gitanos peluts'. Ni els uns ni els altres saben romanó.

Aquest argument, però, no és el principal a parer del vice-secretari general d'Unió Romaní, Ximo Bustamante, que creu que el més important és que els gitanos s'han arrelat al país on viuen, de manera més o menys sedentària, des de fa segles.

La falta d'estructures estables per la recuperació i l'ús de la llengua fan molt difícil la seva normalització i la supervivència a llarg termini. Tot i que a l'exlugooslàvia van engegar un programa pioner en l'ensenyament del romanó, la norma de la majoria de governs ha estat ignorar-ne l'existència i no destinar esforços per afavorir l'idioma d'un poble generalment marginal i poc amant de l'escola.

Ara, un dels principals reptes dels gitanos és l'estandardització del romanó. Una estandardització en la qual ja treballa un equip d'investigadors d'arreu del món coordinat per un filòleg albanès. El grup, auspiciat per la Unió Europea, ha pres les primeres decisions: per recuperar el romanó se seguirà un sistema semblant a l'utilitzat amb el basc. La qüestió de la grafia ha resultat la més polèmica: els experts són partidaris d'abandonar el sànscrit per adoptar l'abecedari llatí. En la llengua que està naixent hi ha moltes peculiaritats dialectals, barrejades amb influències turques, gregues i armènies i les necessàries aportacions de neologismes com "ordinador" o "telèfon", convenientment adaptades, que faran del romanó una llengua útil en tots els àmbits.

Al nostre país la recuperació es considera impossible i no desperta sinó escepticisme. "No ens posarem mai d'acord", diu Peret, "quan intentes dir dues paraules ja et contesta algú: 'no, això tota la vida s'ha dit d'una altra manera!'. Jo vaig intentar aprendre romanó, fins i tot vaig gravar una cançó en aquesta llengua, però no hi ha res a fer". Peret explica que "algunes vegades han vingut gitanos d'altres països, i no es creien que jo ho fos. Es pensaven que era paio perquè no parlo romanó...". Peret té molt

clara la identitat: és gitano perquè manté les tradicions del seu poble, i alhora és del tot català: “Nosaltres, per Nadal, fem escudella i carn d’olla, perquè com a gitans no tenim menjars propis, no tenim música pròpia... Són catalans, com la nostra llengua”. El seu pare, nascut a Reus, era venedor de teixits. Per la seva feina –l’activitat principal dels gitans catalans–, la família havia de canviar molt sovint de poble. Però tot i aquest relatiu nomadisme, els cognoms Pubill i Calaf ja denoten que són una nissaga arrelada al nostre país; un exemple dels anomenats “gitans catalans”, les famílies que conviuen amb països catalans des de fa segles. Segons un treball d’Elisenda Saladrigues, el 1415 ja hi ha constància de gitans als territoris de la Corona d’Aragó, però el primer assentament de gitans va ser a Barcelona, datat l’11 de juny de 1447. A Perpinyà, es mencionen per primera vegada el 1512. Més recentment, està docu-

mentat que entre els segles XVIII i XIX, grups de gitans es van quedar de manera estable al voltant del barceloní carrer de la Cera, i també a nombroses ciutats i pobles dels Països Catalans (vegeu mapa a la pàgina 65), on en la majoria de casos el col·lectiu s’ha mantingut, i avui encara hi viuen els descendents, gràcies a la seva tradicional endogàmia. Aquesta estabilitat ha estat clau en l’adopció de la llengua del país, i actualment, en zones com a Catalunya Nord –Perpinyà, Vernet– o en certes zones del País Valencià on el català està en franc retrocés, els gitans continuen mantenint-lo com a primera llengua.

La burgesia i els peluts. A l’antiga comunitat romaní, no els ha anat malament. El fet de no patir la crisi de la venda ambulants els ha permès de fruit d’una posició econòmica relativament benestant. Això i el respecte que s’han guanyat entre la resta de la societat després de

molts anys de bon veïnatge els ha fet guanyar el qualificatiu de “burgesia” romaní. Perquè entre els gitans també hi ha classes. I no és el mateix viure a la plaça del Raspall de Gràcia, a Barcelona, que al barri de la Mina. La diferència és que els primers fa segles que viuen a la ciutat, i els últims van arribar a partir dels anys 50. Però naturalment no és la principal; els gitans que van arribar amb la gran onada d’immigració provenien, com la resta, d’una Espanya malalta de misèria. Són els gitans que viuen en barraques o insalubres barris dormitori de les perifèries amb els nous marginats –magribins o africans negres–, que tenen problemes de droga, de delinqüència, que demanen caritat. Són aquells que no s’han adaptat. I naturalment, que no han après el català i mantenen l’espanyol. Per diferenciar-los, els “burgesos” els anomenen “gitans peluts” o “gitans castellans”, i la seva relació és difícil. **Agnès Rotger**

Rumba: la història del ventilador

Tan gran és el seu èxit que hi ha tres músics que es disputen la paternitat de la criatura. Però des dels anys 50 ha plogut molt, i la rumba catalana ja fa temps que camina sola.

“El ventilador, amics, és un invent que ha fet furor, perquè ajunta en la guitarra l’harmonia i la percussió”. Aquesta és la descripció que feia el malaguanyat Gato Pérez del ventilador, l’estil de tocar la guitarra que diferencia la rumba dels altres estils. Però per a la majoria, la rumba catalana correspondria més aviat a una definició que ja s’ha fet popular: “és un pensament alegre que es balla”. Un “pensament” que s’ha convertit en la música catalana més internacional.

“Filla de Cuba i un gitanet”. Durant els anys 50, Barcelona vibrava amb els músics del Carib. Les sales de ball sempre tenien a punt una orquestra cubana disposada a fer oblidar les misèries de la postguerra a ritme de mambo, i d’entre els que no es perdien mai aquests saraus hi havia força gitans. Sembla que era freqüent que els músics del Carib acabessin la festa a casa dels gitans, on tocaven i cantaven plegats en nits memorables.

D’aquesta experiència, sumada a l’èxit del rock’n’roll primerenc i la tradició de guitarres espanyoles va sorgir la rumba catalana. L’espurna podria haver sorgit a Gràcia, de les mans d’Antonio González “El Pescadilla” (el marit de Lola Flores). El seu avi era murcià, i venia peix a la Barceloneta, d’aquí el sobrenom. Però sobretot era un bon guitarrista que es va donar a conèixer juntament amb el seu pare en un local barceloní del carrer dels Escudellers, on actualment hi ha el bar New York. Molts creuen que va ser pels volts de l’any 1957 que la seva manera de tocar guitarra podria haver convertit aquella música en la primera expressió de la rumba. Però d’altres atribueixen l’invent al seu germà Joan, l’anomenat Onclu Polla. Fins i tot n’hi ha que afirmen que el pioner no era un barceloní, sinó que la rumba es va inventar entre els gitans de Lleida. Són disputes entre iniciats que afecten molt poc la idea que té la majoria de gent, segons la qual el pare indiscutible de la rumba és Pere Pubill Calaf, Peret. Peret,

responsable dels èxits més grans de la rumba catalana, va néixer a Mataró però es va formar essencialment al carrer de la Cera del barri del Portal, el nucli més antic de gitans catalans. Allà, tocant la guitarra com un afeccionat més va començar a fer-se un nom al voltant de 1957, i pocs anys després va obtenir l’oportunitat d’enregistrar un disc que el va llançar a la popularitat. Després en vindrien molts més ja sota l’aurèola de “rei de la rumba”, que ell reconeix amb immodèstia.

Els anys 60, malgrat el títol d’una de les cançons més venudes, “Una lágrima”, van ser d’eufòria total. Per una vegada, als locals dels carrers gitans dels Països Catalans es posava la mateixa música per fer festa que als bars més *in* dels països. La rumba era moda, fins i tot –segons el llibre *Sabor de rumba* que ha editat recentment Pagés– la ballava la *gauche divine* al mateix Boccaccio. Van sorgir nombrosos grups de qualitat, entre els quals destaca el de Los Amaya y su Combo Gitano de 1968. Però als anys 70 va venir la des-